

Steffen Patzold, *Das Lehnswesen*

C. H. Beck, Wissen, München 2012, 128 str.

Rijetko je koja tema u medijevistici bila podvrgnuta izmjenama i reinterpretacijama kao što je to slučaj sa feudalizmom. “Neko ko čuje riječ ‘feudalizam’ pomišlja na društvenu nejednakost u ‘mračnom srednjem vijeku’, na zle gospodare i siromašne seljake, na izrabljivanje i nasilje. Pa čak i školski udžbenici prikazuju neslobodne seljake (kmetove) kao bazu ‘srednjovjekovne feudalne piramide’. Sve su to besmislice! Predstava piramide je obmanjujuća. Sa seljacima lena imaju malo, a sa sužanjstvom i izrabljivanjem ništa zajedničkog; i ona nisu institucije koje su sa srednjim vijekom nestale” (6. str.). Ovim rečenicama Steffen Patzold, profesor srednjovjekovne historije i pomoćnih historijskih nauka s Univerzитета u Tübingenu, otpočinje ovu knjigu. Navedenu tvrdnju pojačava iznošenjem činjenice kako je posljednja odluka u Saveznoj republici Njemačkoj vezana za lenske odnose donesena pred državnim sudom 5. aprila 1937. godine. Do tog datuma je svijest o lenima još bila uvijek izražena (npr. lensko udruženje u pruskoj provinciji Westfaliji je postojalo do 1876. godine), zbog toga su se historičari, posebno u 19. stoljeću, susretali sa pojmom koji je bio dio njihove stvarnosti. Stoga se desilo da su na društvene odnose srednjeg vijeka gledali kroz prizmu njihovog vremena.

To je i otvorilo vrata interpretaciji ovog povijesnog fenomena sa kojom se mi danas ne možemo složiti. U 20. stoljeću uznapredovala su istraživanja o ovom pitanju, te se predstava o feudalnim odnosima u srednjem vijeku kontinuirano mijenjala, retuširala i “kalemila” drugim idejama, ali se osnovna postavka u suštini nije mnogo izmijenila. Do sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća činilo se da su temeljna pitanja riješena i da je studija Belgijanca François-Louisa Ganshofa (1895–1980) iz 1944. sa naslovom *Qu’est-ce que la féodalité* zaokružila dotadašnja istraživanja na studiozan i pregledan način.

Međutim, od tada se rasplamsala nova debata o ovoj temi koja još uvijek traje. Naše predstave o srednjovjekovnom feudalizmu, koje su decenijama važile kao pouzdane činjenice, odjednom su dovedene u pitanje. Historičari su počeli da raspravljaju o temeljnim načelima o kojima je širom svijeta važio jedinstveni konsenzus, poput pitanja: Kada i kako su lena nastala? Kakvu su ulogu vršila u srednjem vijeku? Kako je izgledao odnos između lenskoga gospodara i vazala? Pa čak – da li je uopće feudalizam postojao u srednjem vijeku?! To su samo neka od pitanja koja autor obrađuje. Jedni su nastanak feudalnih odnosa smještali u 8. stoljeće, u vrijeme nesigurnih epoha

prožetih ratovima i sukobima na područjima Franačke države i formiranjem ratničkog sloja kao nosioca ovih promjena. Drugi su zastupali ideju da je lenski sistem produkt jurista 11. i 12. stoljeća, dok je najradikalnija ideja da feudalizam kao institucija nije ni postojao u srednjem vijeku, već da je on rođen u 16. stoljeću kod talijanskih jurista što su završili sistematizaciju koju su otpočele njihove kolege u 12. stoljeću. U novijoj historiografiji uvriježena udžbenička predstava o feudalnoj piramidi iz temelja je poljuljana, da ne kažemo potpuno odbačena.

Da bismo imali malo jasniju sliku, potrebno je odvojiti historijski fenomen feudalizma i njegov znanstveni model. Greška počinje onda kada historičar svoj projicirani model pomiče sa historijskom stvarnošću. Jedan znanstveni model ne može obuhvatiti kompleksnost ljudskog međudjelovanja, model samo uprošćava složenu sliku stvarnog stanja. Rasprava koja je otpočela 90-tih godina obesmislila je i trenutno važeći model, što izaziva dalekosežne posljedice na rezultate pojedinih naučnih istraživanja. Dotadašnji model predviđa postojanje u osnovi dvije komponente, lične i stvarne; lična je vazalitet, a stvarna je leno ili feud.

Prema modelu koji predstavlja Patzold, sumirajući relevantna novija istraživanja, vazalitet je ugovor između dva slobodna čovjeka – seniora (starješine, gospodara) i vazala.

Ugovor, koji ne mora biti nužno u pisanoj formi, predviđa međusobne obaveze obje strane. Vazal se zaklinje na vjernost, čime ulazi u seniorovu službu pružajući mu savjet i pomoć. To uglavnom obuhvata obaveze kao što su prisustvovanje na saborima ili sastancima, učešće u sudskim procesima, te je dužan ići u rat koji njegov gospodar bude vodio. Zauzvrat, senior je dužan svom vazalu pružiti vojnu i pravnu zaštitu. Stupanje u vazalni odnos obično se odvijalo simboličnim činom zvanim *commendatio*, u kojem vazal svoje sklopljene ruke položi u ruke seniora. Tom prilikom vazal iskazuje vjernost tzv. *homagium*, koja traje do njegove smrti. Druga važna komponenta u vazalnom odnosu, prema ovom modelu, je leno ili feud, odnosno materijalna satisfakcija koja se dodjeljuje vazalu. Obično je u pitanju posjed, ali može biti i neki drugi izvor prihoda koji obavezuju vazala da bude u službi seniora. Pri tome je važno istaći da se posjed ili neki drugi izvor prihoda vazalu ne poklanja, već samo daje na korištenje. Čin kojim senior svoja prava na korištenje prenosi na vazala naziva se *investitura*, koja se također, u pravilu, odvija u simboličnim formama. Vrijeme korištenja posuđenog posjeda, koje je usko povezano sa personalnim vazalnim odnosom, vremenski je ograničeno. Ono važi samo dok su senior i vazal živi i dok ispunjavaju preuzete obaveze. Ako iz nekog razloga personalna komponenta iščezne, bilo smrću ili kršenjem

ugovora, time nestaje i stvarne komponente. S obzirom na to da se feud dobiva samo na korištenje, vazalu nije dozvoljeno da ga mijenja za neki drugi, da ga poklanja ili prodaje. Upravo ovdje se vidi razlika između feuda i privatnog vlasništva. Vazalu je dozvoljeno da izvlači korist iz feuda tako što će sklopiti vazalni ugovor sa trećim licima, čime se stiče utisak o postojanju neke vrste hijerarhije, poznate iz udžbeničkog štiva. Feudalizam je mnogo složeniji od gore iznesene pojednostavljene slike. Ona ipak nudi uvid u bazične postavke bez kojih ne bismo mogli uopće pričati o ovom društvenom sistemu. Autor na pojedinim mjestima zalazi dublje u samu bit feudalnih odnosa, pojašnjavajući pri tome razlike u interpretacijama na primjerima iz izvorne građe.

Kako bi složeni fenomen feudalizma i njegovih brojnih interpretacija pojednostavljeno predstavio čitaocima, Patzold je pribjegao zahvalnom metodološkom okviru. Naime, on u ovoj knjizi paralelno izlaže dvije priče: jedna se odnosi na imovinske transakcije (“Besitztransaktionen”, 12. str.) i organizaciju zajedničkog života u srednjem vijeku, odnosno na historijske fenomene, dok se u drugoj pažnja posvećuje znanstvenom modelu korištenom tokom posljednjih 150 godina, koji je od sredine devedesetih godina, kako smo već istakli, postao upitan. S obzirom na to da autor u svojoj studiji pokriva čitav srednji vijek, nužno je bilo uraditi podjelu na tri poglavlja. Najprije

se analizira primjer Franačke države iz 8. i 9. stoljeća, prostor u kojem je starija historiografija ustanovila početke feudalizma i vazaliteta, a zatim se prelazi na vrijeme između 10. i 12. stoljeća i područje sjeverne Italije i drugih evropskih oblasti kao što su Flandrija, južna Francuska ili Katalonija, gdje, prema drugoj grupi historičara, treba tražiti početke feudalizma. Konačno, Patzold se osvrće i na 16. stoljeće, period u kojem je, prema radikalnoj kritici, feudalizam zapravo i izmišljen. Neki oblik feudalizma od 11. stoljeća pa nadalje postojao je, manje-više, na većem prostoru evropskog kontinenta, ako ne i svugdje. Ako bismo pojam feuda krajnje pojednostavili, sveo bi se na igru riječi između pojmova *posjeda* i *pravila njihovog raspolaganja*. Samo na području Svetog rimskog carstva na sjeverno-alpskom prostoru, kako autor na više primjera u knjizi pokazuje, postojali su različiti oblici feudalizma koji nisu bili samo sporadični.

Nije postojao samo jedan feudalizam – osnovno je polazište autora. Ovaj pojam, kao što je skiciran u klasičnim djelima, bio bi problematičan za primjenu na druga područja, ako već nije i za samu Flandriju, na osnovu koje je i nastao. Stoga bi se epilog Steffena Patzolda mogao izreći na primjeru Wittgensteinovog pojma *porodične sličnosti*. To je pretpostavka da sve stvari označene jednim imenom nužno ne moraju imati istu osobinu. To je najbolje pokazao na primjeru *igre*. Igra

može biti natjecateljska ili ne, može zahtijevati neke posebne vještine ili ne, može podrazumijevati novac, ali i ne mora. Igre su različite aktivnosti koje pokazuju jednu istu *porodičnu sličnost*. Wittgenstein je time želio pokazati da se pojmovi ne mogu jednostavno u hijerarhijske sisteme klasificirati, kao što je to Patzold nastojao pokazati na primjeru *feudalizma*. Ovaj pojam u najboljem slučaju primjenjiv je samo na regionalnoj ravni, čim se prostorno udaljimo, pravila koja važe na jednom mjestu u datom trenutku počinju blijeđeti u dodiru sa drugim područjem. Historičaru bi, kada govori o *feudalizmu*, *feudu* i *vazalitetu*, korisnije bilo opisati te pojmove konkretnim primjerima o njihovoj primjeni na određenom evropskom području. Sagledavajući koliko je do sada urađeno na osnovu ovog metodološkog prijedloga, može se samo ustvrditi da predstoji veliki izazov za historijsku nauku. U konačnici, može reći slijedeće: ne postoji *feudalizam* nego *feudalizmi*! Odvažit ćemo se da sumiramo autorovo bazično polazište.

Prezentacija institucije feudalizma u ovoj knjizi zaokružena je korisnim rječnikom manje poznatih termina (122. str.), sažetim komentarom najznačajnijih izvora i literature (124–127. str.) te imenskim i geografskim registrom. Napomenimo i to da se na unutrašnjoj strani korice nalazi ilustracija modela koji je Patzold izlagao. Tek na osnovu ove

sheme na vidjelo izlazi jasnoća ovog društvenog sistema. Sadržina knjige, iako je koncipirana za širu čitalačku publiku, namijenjena je prvenstveno studentima i historičarima koji žele svoje znanje o ovom fenomenu proširiti i osavremeniti.

Dok su historičari iz Zapadne Evrope počeli iz temelja da preispituju starije teze, a za njima ne zaostaju mnogo ni historičari istočnoevropskih zemalja, feudalna struktura srednjovjekovne Bosne ostala je na marginama interesa domaćih i stranih istraživača iako je na raspolaganju dovoljno materijala za istraživanje. Obrade feudalnog sistema i feudalnih institucija u Bosni našle su svoj izražaj ponajprije u radovima Ante Babića i Sime Ćirkovića. Njihovi pristupi su do danas ostali nezaobilazni za ovu tematiku. Problem je jedino u tome što su njihove postavke u suglasju sa starijom svjetskom historiografijom kada je riječ o feudalizmu, dok su novija istraživanja na tu temu otvorila mnoga pitanja kojima se tek treba pozabaviti. Ako je u drugim historiografijama u Evropi nastupilo “novo doba” u shvaćanju strukture feudalnog poretka, oko čijeg shvaćanja postoji konsenzus među naučnicima (s razlikama u stepenu i karakteru preobrazbe), šta je onda sa dosada postignutim rezultatima na tom polju vezanim za srednjovjekovnu Bosnu? To je pitanje na koje tek treba ponuditi odgovor.

Nedim Rabić